

A tiszta emberség forrásainál

PORTRÉVÁZLAT EUGEN JEBELEANURÓL

Aki járt már a román fővárosban, s vett annyi fáradságot magának, hogy végig sétáljon egyik legforgalmasabb, mindenesetre legnevezetesebb főútján, a Calea Victoriei-n, bizonyára nem kerülte el figyelmét, hogy az új épületek mellett jó néhány régebbi, a mi szemünknek kissé szokatlan, már-már egzotikus építmény dacol az idő múlásával, s őriz valamit a hajdani Bukarest sajátos légköréből.

Bojárlakok voltak ezek egykor, napjainkban pedig különféle kulturális intézményeknek adnak otthont. Egyikük az „Írók Háza” nevet viseli. S valóban: manapság ez a román íróársadalom legkedvesebb találkozóhelye. Különösen étterme nevezetes és forgalmas, olyannyira, hogy nem is mindig lehet helyet szerezni benne. Ám a bejáratától jobb kézre eső első asztal rendszerint szabad, vagy ha nem — magányos férfi üldögél mellette: Eugen Jebeleanu.

A törzsasztal mindig és mindenhol bizonyos rangot feltételez, s azt jelent ma is, hát még olyan zárt közösségben, melyben az értékek oly nehezen kivívható, ezért merev hierarchiája uralkodik, mint a mindenkori írók világában.

Ez persze időbe telt; a költőnek, míg elérte, hosszú utat kellett megtennie. Pályatársak húztak el mellette, mások messze lemaradtak, vagy kikerültek a műzsák vonzásköréből — ő maradt és haladt tovább. Mások sikerei nem vakították el, kudarcaik viszont megrendítették, más törvényt, mint a magáét nem ismert, de kora törvényszerűségei alól kivonni magát ő sem tudta.

A kor pedig nem szűkölködött az eseményekben. Századunk második és harmadik évtizede, mely a fiatal költőt útjára bocsátotta, soknemzetiségű ifjú hazájának egyik legmozgalmasabb periódusa, a román irodalomnak azonban talán egyik legfényesebb időszaka volt. A romániai valóság mélyében fölhalmozódott hatalmas erők fölébredtek százados álmukból, és fortyogva-buzogva utat törtek maguknak a felszín felé. A mindennapok eseménytelen világát fölkaavarták, az irodalmi életet pedig fölpezsdítették. Liviu Rebreanu, Camil és Cezar Petrescu, Tudor Arghezi, Mihail Sadoveanu, Lucian Blaga, Panait Istrati, George Călinescu, Ion Barbu és társaik ekkoriban írták legjobb műveiket, és ezekben az években indult az a fiatal írónemzedék, amelynek már más feladatot jelölt meg a történelem: a megszületendő új társadalom szolgálatát.

A nagy nevek árnyékában készülődő ifjak között Eugen Jebeleanu is ott találjuk.

Jóllehet Havasalföldön született, középiskolai tanulmányait Brassóban végezte; abban a dél-erdélyi városban, mely földrajzi fekvése és vegyes lakossága révén mindig is fontos szerepet játszott a térség gazdasági, politikai és szellemi életében. A fiatal fiú verseit tizenhét éves korától közlik a korabeli irodalmi folyóiratok, ő pedig a német és a magyar irodalommal ismerkedik. Megpróbálkozik műfordítással is. Rainer Maria Rilke költeményeiből készített áttüzetései 1932-ben kötetben is megjelennek. A nagy osztrák költő emberközpontú költészetének ihlete, művészetének néhány stílusjegye később is felbukkan Jebeleanu egy-egy versében.

Hamarosan a „tűzkeresztészen” is átesik: 1929-ben megjelenik első verseskötete, majd 1934-ben Kard hasogatta szívek (Inimi sub săbii) címmel már a második. Erre a kritikuskok is felfigyelnek, noha még ez sem több egyszerű szárnyprobálgatásnál. Az ifjú költő témáit és kifejezőeszközeit keresi, és Ion Barbu nyomán a hermetizmusban s az aprólékos, gondosan kimunkált parnasszista leírásokban véli megtalálni. Kora középkori lovagok bolyonganak valahol északon, talpig vasban az ólomszínű ég alatt, az ingoványos csatamezőn; komor gondolataik súlyát ruházatuk pompája és fegyverzetük csillogása sem teszi könnyebbé — s a hatást csak fokozza a belső rímek és a szokványostól eltérő nyelvtani fordulatok mesteri alkalmazása. A herme-

tizmus barbu i örökség, az elvont, szigorú formalizmus a kor divatja, de az intelligenciával párosuló szociális érzékenység s meditatív hajlam, az elesettekkel, a magányosokkal, a szenvedőkkel való mélységes együttérzés már a Jebeleanu.

Brassó a két világháború között is ugyanaz volt, ami már évszázadokkal korábban: az erdélyi népek találkozáshelye, kultúráik metszéspontja. Az ódon városházával ékes főterének minden kockaköve közös hazájuk történetének egy-egy darabkáját idézte, a Fekete-templom falaiból pedig régmúlt korok levegője áradt.

Eugen Jebeleanu az emberi élet legfogékonyabb esztendeit töltötte a Cenk tövében húzódó falak között. Az érzékenység alkati sajátosság, ezt őseitől örökölte. Mohón issza magába mindazt, ami tartalmában értékes és szép, formájában újszerű és izgalmas. De történelmi érzékére — talán megengedhető feltételezés — Brassóban tett szert, e történelmi levegőjű városban szívta magába. Ebbe más nyelvű és kultúrájú közösségek köznapi gondjainak és távlati törekvéseinek megértése éppúgy beletartozik, mint a hazájában és a nagyvilágban zajló események értő elemzése, összefüggéseinek fölismerése. Ezt, főként ha művészi formában és az örök emberi értékek melletti harcos kiállásban nyilvánul meg, nyugodtan nevezhetjük nemzetköziségnek. Így érkezünk vissza a kiindulóponthoz: a mélyen érző, tőprengő művészhez, aki együtt örül az örvendezőkkel, együtt érez a búsongókkal, fölháborodik, ha bármiféle igazságtalanságot tapasztal, és mindenek fölött: felelősséget érez embertársai iránt. Az emberiséget egymással összekötő és egymástól elválasztó kategóriák, mint nemzet, nép, osztály stb. csak addig jelentenek számára valamit, amíg összekapcsolnak; abban a pillanatban, amikor megsértik tagjaik érdekeit — éket vernek közéjük, létükben fenyegetik őket vagy egyszerűen csak fájdalmat okoznak — megszűnnek létezni, egy magasabbrendű embereszmény nevében megtagadásra ítéltetnek. A szenvedő ember áll előttünk, akinek enyhíteni kell fájdalmait, őt magát meg kell védelmezni, bármi áron. Az a tény, hogy szenvedései éppúgy determináltak, mint léte, ez esetben értelmét veszti, és el is kell veszítenie. Ezt a kört járja be a költő hosszú pályafutása során többször is. Ám az ő nagy kortársai (García Lorca, Nazim Hikmet, Pablo Neruda, Radnóti Miklós) esetében ez nem *circulus vitiosus*, sokkal inkább *preciosus*, abban az értelemben legalább, hogy kristálytisztá értékek, örök érvényű életművek származnak belőle, igaz: fájdalom, megaláztatás, pusztulás árán.

Ebben a szellemi fegyverzetben fogadja a század borzalmasnál borzalmasabb csapásait. Vértje: saját tiszta embersége; pajzsa: az emberi lét kiteljesedésébe vetett őszinte hite. Az egyedül, de milliók nevében megívott és megszenvedett küzdelem eredménye: nagy művek egész sora. Ízelítőül csupán néhány vers-, illetve kötet cím: *Ami el nem feledhető* (Ceea ce nu se uită, 1944), *A béke pajzsa* (Scutul păcii, 1949), *Lidice* (a hitlerista csapatok által a földdel egyenlővé tett cseh falu emlékének, 1950), *A koreai kút* (Fântâna din Coreea, 1951 — a koreai háború embertelenségeiről), *Dalok a halál ellen* (Cîntece împotriva morții, 1963 — a fasizmus szörnyűségeinek figyelmeztető felidézése).

És végül, az elembertelenedés ellenében fölemelt s művészi köntösbe öltöztetett emberi szó világviszonylatban is kiemelkedő; megrázó erejű ciklusa, a *Hirosima* mósolya (Surisul Hiroshimei, 1958), mely messze földön ismertté tette nevét.

Ahogy a költő alakja magasodik, úgy egyszerűsödnek kifejezőeszközei, hiszen tömegekhez szól. Új és végleges hangját talán a posztiszmbolizmus egy sajátosan egyéni változatának nevezhetnénk.

Ám, miközben súlyos harcait vívja az emberiséget fenyegető rémségekkel, melyeket az írott szó erejével ideig-óráig megzabolázott vagy leláncolt, váratlanul személyesen is szembe találja magát a legfőbb rémmel, az elmúlással, s ő is védtelennek bizonyul, magára marad. A hozzá legközelebb álló ember, felesége elvesztése — letaglózza, megtöri, de elnémitani nem tudja. A kiút: ismét csak a költészet; a fogódzó: az immár egyetemessé tágított fájdalom, amely újabb, könnyecseptisztaságú verseket ihlet, s ezek, minthogy végletesen személyesek — általános érvényűek. A költő, mint a népmesék halálosan megsebzett óriása, iszonyú fájdalmában valamennyi ember szenvedését átéli, magáénak érzi, s ereje utolsó megfeszítésével zsák-

jába gyömöszöli. Majd zsákját vállára kapja, elbotorkál vele a világ végéig, s egy végső lendülettel messzire hajítja, hogy többé senki se találhassa meg. A minden-napok poézise találkozik itt az egyetemes költészet legjobb hagyományával.

Az egyre-másra születő költemények két új verseskötetet töltenek meg. Az Elégia a lekaszált virághoz (Elegie pentru floarea secerată) című gyűjtemény 1967-ben, a Hannibál pedig 1972-ben jelent meg. E két kötet legsikerültebb és legjellemzőbb darabjait tartalmazza az a kis könyvecske, mely Kicsérélem a keresztet címmel került 1976 nyarán a magyar könyvesboltokba. A válogatás és a fordítás a Lászlóffy-fivérek munkáját és ízlését dicséri. Szöveghű és mégis magyarosan ízes átültetésükről, mely egyenértékű a román eredetivel, csak elismeréssel szólhatunk.

Túlságosan elnagyolt lenne a költőről vázolt arckép, ha arról nem ejtenénk szót, hogy Eugen Jebeleanu a magyar költészet talán legrangosabb román tolmácsolója.

Hogy élete során ki milyen kultúra hatósugarába kerül saját népéén kívül, az körülményeinek függvénye, hogy kiket választ, ha rászánja magát a fordítás áldozatos munkájára, többnyire írói alkatából következik. De, hogy ezt milyen szinten teszi, az már tehetség dolga. Eugen Jebeleanunál minden feltétel adott. Tehetségét sohasem vitatták, nem is vitathatták. A magyarsággal és irodalmával a brassói évek során kötött ismeretséget, s ez az idők folyamán barátsággá mélyült; így még az a parányi érzelmi többlet sem hiányzik, ami nélkül népek közeledésének ügyét szolgálni nemigen lehetséges.

Jebeleanu kedvenc magyar költői: Ady, Radnóti, József Attila és mindenekelőtt: Petőfi.

Már 1930-ban, alig tizenkilenc éves korában lelkesen méltatja legnagyobb poétánk forradalmiságát, szavainak és cselekedeteinek azonosságát, életének és életművének szinte egyedülálló egységét.

Jebeleanu költészetének egyik legjobb ismerője és fordítója, Szemlér Ferenc megjegyzése szerint Petőfi nagyon közel áll a román költőhöz, s ez nem is annyira meglepő, mint ahogy első pillantásra látszik. Lehet, hogy azt a sokak által megfigyelt jelenséget igazolja, miszerint különbözhet a talentum, módosulhat a látószög, változhat a történelmi helyzet: az alkati rokonság megmarad.

Mindenesetre közvetlenül 1944 után, egy Segesváron rendezett Petőfi-ünnepségen az a vörös inges, lobogó fekete hajú, fiatal férfi, aki sodró lendülettel az Egy gondolat bánt engemet című költeményt szavalta saját fordításában a hallgatóság előtt, valóban nagy elődjét idézte. Talán a körülmények is némileg 1848/49-re emlékeztettek, legalábbis a reményeket illetően.

Az alkati hasonlóság nem jelent valamiféle szolgálai alázatot. Jebeleanu markáns egyénisége átüt a megmunkált anyagban, a nyelvében idegen, szellemében rokon szöveg az anyanyelv ízeivel szólal meg románul, mint például a János vitéz és a Helység kalapácsa esetében.

Olyan vélemény is akad, hogy Jebeleanu fordításai a világirodalom legjobb Petőfi-tolmácsolásai közé tartoznak, s ugyanilyen művészi színvonalon ültette át anyanyelvére Ady, József Attila és Radnóti költeményeit is.

Jebeleanu Magyarországon is többször járt. Először 1947 augusztusában a Román—Magyar Társaság küldöttségének tagjaként. Annak a harminc napnak az élményei mélyen az emlékezetébe vésoédtek. Még folyt a háború nyomainak eltakarítása, a lerombolt dunai hidak pillérei csupaszon meredtek az ég felé, de az országban zajló lázas építőmunka a társaság tagjait is magával ragadta. Gyárakat, üzemeket látogattak, magyar írókkal és költőkkel ismerkedtek, és élvezték a Mocsáry Lajos nevét viselő magyar—román kollégium testvéri vendégszeretétét. A látogatásról cikke jelent meg egy korabeli folyóiratban; hazánkról és a magyar irodalomról kevesen írtak melegebben Romániában.

1959-ben műfordítói munkájának elismeréseképpen a magyar állam magas kitüntetésben részesítette.

1929: Napsütötte remetekolostor (Schituri cu soare) — 1976: Kicsérélem a keresztet. Az ív, amely első és ez ideig utolsó kötete között feszül, szimbolikus is lehet. — Valahonnan, nagyon messziről útnak indult egy ifjú. Sok hányattatás, még több

megpróbáltatás és rengeteg szenvedés után, mely maga a „haláltól kölcsönvett élet”, magasabb szinten visszatalált hajdani önmagához, melyet megnevesített a fájdalom. Az, hogy az egykori ifjúból meglett ember lett és haja már őszbe vegyül, senkit sem keserít el, legkevésbé a költőt, hiszen maga vallja: „...mindent át kell élni és mindent éltetni kell, hogy örökre meglegyen” — az ív kiteljesedett: a kör pedig bezárult.

Bukarestben, az „Írók Házában” esténként magányos férfi üldögél asztala mellett. Magányát feloldandó, a lét végső kérdéseire keres választ, ahogy élete során eddig is tette. Mit is kívánhatnánk neki egyebet, mint hogy töprengései további művekben gyümölcsözzenek; népe üdvére, az emberiség szolgálatára.

BORSI-KÁLMÁN BÉLA

EUGEN JEBELEANU

A szárnyak és a föld

*A madár olyan mag amelynek szárnya van
de őt a föld nem szereti
gyökeret csak ott ver hol szél-szántotta
levegőben nyílnak hullnak levelei*

Szemiramisz

Geo Bogzának

*Gyűlöletes adomány ez,
hogy annyi halott után
még élnem kellett.
Mert nem kertben
éltem,
hanem vágóhídon.*

*Mondjam hát,
hogy rubin
a miriád vércsöpp.*

*Hazudjam hát, magam becsapva,
hogy ahol éltem, nem kötelen lógtak társaim,
hanem fényugár ringatta őket
Szemiramisz
árnyas kertjeiben.*